

Yana, yana va yana

Yangilash

Ifodalarda ko'p uchraydigan narsa, bu o'zgaruvchilarni yangilash. Bunda berilgan o'zgaruvchi o'zining qiymatini yagisiga o'zgariradi. O'zgaruvchi nomi o'zgarishsiz qoladi.

```
x = x + 1
```

Dehqonchasiga, "joriy (hozirdagi) o'zgaruvchi qiymatini olgin, unga 1 ni qo'shgin va keyin 'yangi' qiymatni yan o'sha o'zgaruvchiga yuklagin."

Albatta, bunda `x` ning eski qiymati bo'lishi zarur, aks holda programma o'ng tarafdin ishlalni uchun

`x` degan o'zgaruvchi yo'q deb xato beradi

```
x = x + 1
-----
NameError: name `x` is not defined
```

Eski qiymatni yangisiga almashtirish uchun, `x` ga biron qiymat yuklab qo'yishimiz kerak. Masalan,

```
x = 0
x = x + 1
```

O'zgaruvchi eski qiymatini birga oshirib o'zgartirish - **inkrement** (increment). Birga kamaytirish esa **dekriment** (decrement) deb ataladi.

while

Kompyuterlar takrorlanuvchi topshiriqlarni bajarish uchun foydalaniladi. Bir xil topshiriqni qayta qayta xatosiz qilishda kompyuterga ten keladigani yo'q. Odam charchab qolishligi va natijada xato qilishligi mumkin.

Shuningdek odam sekin qiladi. Mana shu maqsadda Pythonda ham takrorlanuvchi topshiriqlarni bajarish uchun bir necha qulayliklar qilingan.

Shulardan biri `while` deb ataladi. Quyidagi misolda `1 dan 10 gacha` sonni chiqarish programmasi keltirilgan

```
x = 1
while x <= 10:
    print(x)
    x = x + 1
```

```
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
```

Dehqonchasiga: `x` qiymati `10` da kichik bo'lsa uni konsolga chiqargin VA `x` qiymatini birga oshirib `x` ning eski qimatini yangilagin. Shu narsani toki `x` qiymatini `10` dan katta bo'lguncha qilgin. Agar, `x` qiymati 10 dan katta bo'lsa programma tugatilsin.

Rasmiyroq qilib tushuntirsak:

- 1-qadam `while` yonida turuvchi holat (shart) ni `To'g'ri (True)` yoki `Noto'g'ri (False)` ekanligini hisoblagin.
- 2-qadam Agar holat `_No_to'g'ri` bo'lsa, `while` tanasiga kirmagin, va programmani tana tashqarisadan davom ettirvergin.
- 3-qadam Agar holat `To'g'ri` bo'lsa, `while` tanasiga ifodlarni ham hisoblagin va yan `while` yani 1-qadamga borgan.

Mana shu qadamlar 1-qadamdan 3-qadamga bir marotaba borishi **takrorlanish** (iteration) deb ataladi.

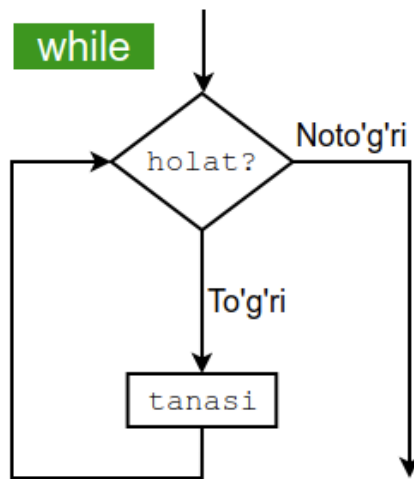
Masalan, balanddagi programmada 10 marta takrorlanish bo'ldi deyiladi. Yani, `while` tanisi 10 marta ishladi.

`while` tanasidagi `x` o'zgaruvchisi takroriy o'zgaruvchi hisoblanib, `while` tanasi qachon ishlashdan to'tashlikni hal qiladi. Agar, `while` tanasida takroroiy o'zgaruvchi bo'lmasa, u **to'xtovsiz, cheksiz** ishlayveradi.

Xullas, `while` quyidagi strukturaga ga

```
kodlar
while holat:
    kodlar
```

Grafik ko'rinishi

Cheksiz

Ba'zi hollarda bir ataylab takroriy o'zgaruvchidan foydalanmaymiz. Chunki, biz aniq necha marta takrorlanishini bilmaymiz, va foydalanuvchi ixtiyorida bo'ladi.

Quyidagi programma cheksiz ishlaydi:

```
n = 1
while True:
    print(n)
    n = n + 1
print("Bo'ldi")
```

Bu programma kompyuter energiyasi tugagunicha ishlaydi yoki uni o'zingiz to'xtatmaguningizcha. Chunki

`while` holati har doim `True` (`To'g'ri`).

Bir ko'rinishda bu foydasiz ko'rinishi mumkin lekin, biz foydali qilishimiz ham mumkin. Aytaylik, programma tuzdingiz va foydalanuvchida qiymat kiritishni so'radingiz toki `tamom` degan string yozgunicha:

```
while True:
    belgi = input('> ')
    if belgi == 'tamom':
        break
    print(belgi)
print("Programma ishladi")
```

`while` dagi shart har doim `True`, shuning uchun i doimo ishlayveradi toki `break` ko'rsatmasiga borgunicha.

Har safar `while` ishlaganida, u foydalanuvchida biron string kiritishni kutadi. Agar, foydalanuvchi `tamom` deb yozsa, programma `break` ifodasiga boradi va takrorlanish to'taydi. Aks holda, programma foydalanuvchidan yana yana va yana so'rayveradi. Masalan quyidagicha bo'lishi mumkin,

```
> a
a
> b
b
> c
c
> salom
salom
> hayr
hayr
> tamom
Proramma ishladi
```

Continue

Shunday holatlar bo'ladiki, siz programma ishlayotganida hozirgi tokrorlanishni to'liq to'xtatmay, keyingisiga zudlik bilan o'tishingiz kerak bo'ladi. Xo'sh buni qanday qilamiz? `continue` uka bizga yordam beradi.

Tushunarli bo'lishi uchun balandagi programmani quyidagicha o'zgartiraylik.

```
while True:
    belgi = input('> ')
    if belgi == '#':
        continue
    if belgi == 'tamom':
        break
    print(belgi)
print("Proramma ishladi")
```

Bu yerda, programma yuqoridagidek toki `tamom` yozilgunicha ishlaydi. Agar `#` yozilsa programma

`continue` ga boradidabir daniga yana `while True` qatoriga sakraydi. E'tibor bering, `continue` dan keyingi qatorlar tashlab ketiladi.

Masalan,

```
> a
a
> b
b
> c
c
> #
> #
> tamom
Proramma ishladi
```

Nima kiritilgan bo'lsa hammasi konsolga chiqayapti. Lekin `#` esa chiqmayapti.

for

Bazi vaqtda biz takrorlanishlar sonini aniq bilamiz. Shunda qarab takrorlanishlar uchun alohida Pythonda qulaylik bor. Bu esa -- `for`. For quyidagi strukturaga ega:

```
for i in range(boshlanish, tugash, qadam): # bosh qismi
    # tana qismi
```

Bunda `range` funksiyasi uchta parametr qabul qiladi. Ular `boshlanish`, `tugash`, va `qadam`.
Va `boshlanish` joyidan `qadam` tashlanib `tugash` gacha boriladi. Masalan.

```
for i in range(1, 11, 1):
    print(i)
```

Bunda, `1` boshlanishi, va unga `1` qadam qo'shayapmiz toki qadam `11` bo'lguncha, yani `tugash` nuqtasi `11` ga yetguncha. Natija,

```
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
```

Foydali terminlar

- **increment**
- **decrement**
- **while**
- **for**
- **takrorlanish**
- **takroriy o'zgaruvchi**
- **break**
- **continue**

Problem solving

1. Inkrement nima?
2. Dekriment nima?
3. O'zgaruvchilarni yangilash nima?
4. `while` yordamida 30 dan 0 gacha bo'lgan sonlarni chiqaring, kamayish tartibida.
5. `for` yordamidan 1 dan 15 gacha bo'lgan sonlarni chiqaring.
6. Shunday programma yozingki, u foydalanuvchidan sonlarni qabul qilsin agar son kiritilmay harf kiritilsa, foydalanuvchiga "son kiriting" deb ogohlantirsin va davom etsin. Qachonki foydalanuvchi `tamom` deb yozsa. O'shanda, shu paytgacha bo'lgan sonlarni hammasi qo'shib konsolga chiqarsin.

```
Raqam kiriting: 4
Raqam kiriting: 6
Raqam kiriting: 5
Raqam kiriting: nuriddin
son kiriting
Raqam kiriting: 10
Raqam kiriting: tamom
yigindi: 20
```

7. Shunday programma yozingki, u foydalanuvchidan sonlarni qabul qilsin agar son kiritilmay harf kiritilsa, foydalanuvchiga "son kiriting" deb ogohlantirsin va davom etsin. Qachonki foydalanuvchi `tamom` deb yozsa. O'shanda, shu paytgacha kiritilgan sonlar umumiysini konsolga chiqarsin.

```
Raqam kiriting: 4
Raqam kiriting: 6
Raqam kiriting: 5
Raqam kiriting: nuriddin
son kiriting
Raqam kiriting: 10
Raqam kiriting: tamom
soni: 4
```

8. Shunday programma yozingki, u foydalanuvchidan sonlarni qabul qilsin agar son kiritilmay harf kiritilsa, foydalanuvchiga "son kiriting" deb ogohlantirsin va davom etsin. Qachonki foydalanuvchi `tamom` deb yozsa. O'shanda, shu paytgacha kiritilgan sonlar o'rtachasini konsolga chiqarsin.

```
Raqam kiriting: 4
Raqam kiriting: 6
Raqam kiriting: 5
Raqam kiriting: nuriddin
son kiriting
Raqam kiriting: 10
Raqam kiriting: tamom
soni: 5
```

9. Shunday programma tuzingki konsolga quyiga chiqsin.

x	pow(x, 2)	pow(x, 3)	Farqi
-	-----	-----	-----
1.0	1.0	1.0	0.0
2.0	4.0	8.0	4.0

10. `continue` nima?
11. `break` nima?
12. Takrorlanish nima?
13. Takroriy o'zgaruvchi nima?